

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΔΟΥΡΕΑ

ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΥ
ΑΝΕΣΤΙΑΝ

ΤΟΜΟΣ ΕΙΚΟΣΤΟΣ ΕΚΤΟΣ

ΙΟΥΛΙΟΣ — ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ

1939

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & Σ^{ΙΑ} Α.Ε.
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "ΕΣΤΙΑΣ",
46 — ΟΔΟΣ ΣΤΑΔΙΟΥ — 46
ΑΘΗΝΑΙ

ΑΡΧΑΙΟΙ ΚΑΙ ΔΗΜΟΤΙΚΙΣΜΟΣ

Όσα μπορεί να πεί κανείς πάνω στο θέμα πού ο τίτλος μας όρίζει βραχύλογα, είναι αλήθειες κοινές κι' αυτόνοτες, και πού μπροστά τους καμμιά δε στέκει αντίρρηση, ως είναι κι' έξυπνη, ως είναι κι' άνόητη — κι' όσο κι' άν είναι καλόπιστη. Μά το κακό είναι πώς δέν αντιμετώπιζει κανείς λογικά μόνο σχήματα, για νάναι τό όπλο της αλήθειας και της λογικής στα χέρια του παντοδύναμο, μά πραγματικότητες πού έχουν ριζώσει και πιάνουν τόπο και μολύνουν και τη γη και τόν άνέρα κι' αντίθετα πρós κάθε λογική έξακολουθούν να υπάρχουνε — όπως ή καθαρεύουσα στό υγιεινότερο κλίμα του πνευματικού κόσμου, στά έλληνικά γράμματα. Και πραγματικά, ενώ τίποτα δέν μπορεί να μάς φέρει τόσο κοντά στους Έλληνες, τόσο κοντά σ' ό,τι αποτελεί την καθάρη ούσία του πολιτισμού τους, όσο ή δημοτική στη διδασκαλία τους και στις μεταφράσεις τους, συμβαίνει τά Έλληνικά γράμματα νάναι ακόμα ένας από τους τελευταίους και πιό άνθεκτικούς προμαχώνες της καθαρεύουσας: μιάς γλώσσας, πού από την ίδια τη φύση της απογυμνώνει τό έλληνικό λογοτέχνημα από την όμορφιά και την ψυχικότητα του, και δέν του αφήνει παρά μιά στεγνή διάνοια, κι' αυτή κολοβωμένη κι' αλλοίθωρη. Έτσι τό χάσμα, πού σταθερά κατάφερε να διατηρήσει ή καθαρεύουσα ανάμεσα στον Έλληνικό πολιτισμό και στη νεοελληνική ψυχή και πνευματικότητα, συνεχίζεται και μεγαλώνει: γιατί πικρότερο πιότό από την αλήθεια πού προσφέρεται στό ποτήρι του ψεύδους δέν υπάρχει — κι' ό γόνιμος χυμός της γίνεται δηλητήριο πού δέν άστειεύεται. Απεναντίας, ό,τι καταχτήσαμε από τόν Έλληνικό πολιτισμό κι' έγινε πνεύμα κι' όμορφιά και γόνιμη δύναμη στά γράμματά μας, όφείλεται άνεξαίρετα σ' άνθρώπους φωτισμένους από τό μεγάλο κίνημα του Δημοτικισμού, σ' άγωνιστές κι' έργάτες του.

Τό κυριώτερο πλεονέκτημα της δημοτικής απέναντι στην καθαρεύουσα, άν τις έξετάσουμε σαν όργανα επικοινωνίας με την αποκρυσταλλωμένη σε λογοτεχνικά άριστουργήματα αρχαία έλληνική, είναι τό πρώτο προσόν κάθε αληθινής γλώσσας

σχετικά με την προμήτορά της, ότι αποτελεί μιά φυσική της συνέχεια και κατέχει σ' αλλοιωμένους τύπους την ίδια ύφή της έκφρασης: ενώ ή καθαρεύουσα, γλώσσα τεχνητή, έχει σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό κοινότητα τύπων και διόλου σχεδόν κοινότητα ούσίας: κι' όνομάζω ούσία μιάς γλώσσας τό ψυχολογικό χρώμα πού δίνει στις λέξεις πού είκονίζουν παραστάσεις του κόσμου, και τους ιδιότυπους τρόπους πού μ' αυτούς βαθύνει στην έκφραση τους συνδυασμούς των στοιχείων της διάνοιας. Δεύτερον κι' από τόν ίδιο λόγο, ή δημοτική είναι γλώσσα «δυνάμει» λογοτεχνική, έχει δηλαδή τη ζωντανή παράσταση και την πλαστική και μουσική όμορφιά του φυσικού και αυτόπλαστου λόγου: ενώ ή καθαρεύουσα, γλώσσα του σπουδαστηρίου, έχει όλα τά έλαττώματα της τεχνητής: άκαμψία, γεωμετρικότητα, επιτήδευση, άνικανότητα να κυριολεκτήσει, και κυρίως ψυχρότητα, πού όρίζει και τό χάσμα της από τη ζωή. Τρίτον έπιβλήθηκε ή δημοτική και — τό ούσιωδέστερο — καλλιεργήθηκε σά γλώσσα λογοτεχνική: έγινε τέλειο όργανο λογοτεχνικής δημιουργίας, κι' όστερ' από τόσο λίγο χρόνο τεχνικής καλλιέργειας μπορεί ν' άμιλληθεί με γλώσσες πού καλλιεργήθηκαν αιώνες και στηρίχτηκαν σε λογοτεχνικά άριστουργήματα μοναδικής αξίας.

Άν τώρα ό πολιτισμός των Έλλήνων μάς είχε κληροδοτήσει έργα σαν τά έπιστημονικά εκείνα του Άριστοτέλη και του Θεόφραστου και του Ίπποκράτη και του Γαληνού και του Εύκλείδη και του Πτολεμαίου, άν δηλαδή τό περιεχόμενο του Έλληνικού πολιτισμού ήταν έπιστημονικό, τό ζήτημα με ποιό γλωσσικό όργανο θα επικοινωνούσαμε, θάταν κάτι τό δευτερότερο, έστω κι' άν τά έπιστημονικά αυτά έργα ήταν με τη μεγαλύτερη λογοτεχνική φροντίδα συνθεμένα. Δέ θέλω να πω πώς ή καθαρεύουσα θα μπορούσε καλύτερα σ' αυτή τη περίπτωση να μάς έξυπηρετήσει — κάθε άλλο! Μά εκείνο πού θα μάς ενδιέφερε, θάταν αυτό καθαυτό τό διανοητικό περιεχόμενο. Η λογοτεχνική έκφραση και μορφή δε θα πρόσθετε τίποτα στην αξία της διάνοιας, ούτε στό πρωτότυπο, ούτε στη μεταφορά του. Εκείνο πού άπαιτούμε σήμερα από τη διατύπωση των έπιστημονικών θεμάτων, είναι ή άκρα δυνατή άκρη-

βεια καὶ σαφήνεια· τὸ πολὺ-πολὺ νὰ βρισκαμε τὴ λογοτεχνικὴ σύνθεση τέτοιων ἔργων ἀφελῆ καὶ καλόκαρδη, ὄχι ὅμως τὸ ἴδιο ἀφελεῖς καὶ τοὺς ἑαυτοὺς μας, ὥστε νὰ δικαιωνίσουμε τὸ λάθος.

Τὸ περιεχόμενον ὅμως τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ εἶναι καθαρὰ ἠθικόν· κι' ὄχι μόνον τοῦτο, ἀλλὰ κι' ὅ,τι χαρακτηρίζει τὴν ἔξοχη ποιότητά του σὰν καρποῦ ὕψλης ἀνάπτυξης τῆς ἀνθρώπινης συνείδησης εἶναι, χωρὶς ἐξαιρέση, αἰσθητικὰ ἐκφρασμένο, ἔτσι πού νὰ βρίσκει τὴ δικαίωσή του καὶ στὴν τέλειαν ἀνταπόκριση τῆς ἔκφρασής του μὲ τὴ συνειδητὴν ὁμορφίαν τοῦ κόσμου. Γιατί — καὶ δὲ φαίνεται νάναι τούτη τὴ στιγμή ἀκαιρῆ ἢ παρέκβάτικη παρατήρησις — ὁ κόσμος, τὸ θαῦμα τοῦτο πού μέσα του ζοῦμε, εἶναι βαθύτατα ὠραῖος καὶ μαγευτικός, χάρις στὴν ἀνθρώπινη συνείδησι πού μπορεῖ νὰ δεχτεῖ, σὰ θάλασσα τὸν οὐρανόν, τὸ θαῦμα τοῦτο καὶ νὰ τὸ βαθύνει· μὰ γιὰ τὴν ὁμορφίαν τούτη καὶ τὴν ἀδολὴ εὐτυχία πού φέρνει, χρειάζεται συνείδησι σὲ ὑπέρτατον βαθμὸν καλλιεργημένην. Ἐ λοιπόν, κάθε τέχνη εἶναι καὶ μιὰ διαφορετικὴ στάσις μέσα γλῶσσα τῆς συνείδησης αὐτῆς· γιατί ὅταν ἡ συνείδησι τούτη θελήσει νὰ ἐκφραστεῖ, μόνον μὲ τὴν αἰσθητικὴν ἔκφραση θὰ μιλήσει. Κάθε ἄλλη γλῶσσα εἶναι ἀνίκανη νὰ ὀλοκληρώσει τὴν ἰδέαν, νὰ ἐκτείνει τὰ περιγράμματα, νὰ ἐκφράσει τὸ βάθος τῆς οὐσίας.

Φυσικὸν λοιπόν εἶναι νὰ κατακτοῦμε τὴν ἀληθινὴν οὐσίαν τοῦ ἑλληνικοῦ ἀριστουργήματος ἢ ἀπλῶς ἔργου μόνον ὅταν κατακτοῦμε αὐτὸ πού ὀνομάζουμε Ἑλληνικότητα, τὴν αἰσθητικὴν δηλαδὴ δικαίωσιν τῆς ἠθικῆς οὐσίας του. Μὲ ποιὸν λοιπόν δικαίωμα θὰ ἐπιχειρήσει τὸ ἔργο τοῦτο μιὰ γλῶσσα ὅπως ἡ καθαρεύουσα, γλῶσσα ἀπὸ τὴν ἴδιαν τὴ φύσιν τῆς ἀντιαισθητικῆς; Καὶ ὅμως, ὅπως μιὰ ἔμμετρη μετάφρασις τοῦ Αἰσχύλου ἢ τοῦ Πινδάρου στὴν καθαρεύουσα εἶναι μιὰ ἀναμφισβήτητη τερατώδεια, τὸ ἴδιο φαντάζομαι τερατώδεια θάνατι καὶ μιὰ πεζὴ στὴν καθαρεύουσα, τὸ ἴδιο καὶ μιὰ ἐρμηνεία τους στὴν καθαρεύουσα, γραπτὴ ἢ προφορικὴ, ἀδιάφορο. Ἀλλὰ γιατί τάχα δὲν εἶναι ὅμοια τερατώδεια καὶ μιὰ καθαρευουσιάνικη μετάφρασις ἢ διδασκαλία ἐνὸς διαλόγου τοῦ Πλάτωνα ἢ ἐνὸς πολιτικοῦ λόγου τοῦ Δημοσθένη; Κι' εἶναι τάχα διαφορετικὴ ἡ περίπτωσις, ὅταν γραπτὰ ἢ προφορικὰ ἀναπτύσσουμε τίς ὑπέροχες ἠθικὰς, φιλοσοφικὰς καὶ πολιτικὰς συλλήψεις τῶν Ἑλλήνων; Ἄς ἀναλογιστεῖ κανεὶς τί ἐπίδρασις εἶχαν στὴν διαμόρφωσιν τοῦ νεώτερου κόσμου, καὶ θὰ καταλάβει τί συμπεκνωμένον ὄγκον ζωῆς κλείνουνε, πόσῃν ἔξαρσιν καὶ πόσῃν πάθῳ καὶ πόσῃν εἰλικρίνειαν χρειάζεται ἡ ἔκφρασις τους γιὰ νὰ μὴ καταντήσῃ μωρὴ καὶ γελοία· κι' αὐτὰ τὰ ἴδια νὰ μὴ γελοιοποιήσῃ.

Ἐ λοιπόν, οἱ μεταφράσεις τους ὡς χτέες,

καὶ ἡ διδασκαλία τους στὴν καθαρεύουσα μέχρι σήμερα, ἄλλο ἀποτέλεσμα δὲν ἔχουν καταφέρει. Ἡ νεοελληνικὴ ψυχὴ καὶ τὰ προπλάσματα τοῦ νεοελληνικοῦ πολιτισμοῦ ἔμειναν ἐντελῶς ξένα κι' ἄσχετα πρὸς τὸν Ἑλληνικόν καὶ δὲ γονιμοποιήθηκαν ἀπὸ τὰ βιώσιμα στοιχεῖα του. Μπορεῖ μάλιστα νὰ πεῖ κανεὶς πὼς ἂν πρόσφερε κάτι τὸ ἀξιόλογο στὰ γράμματά μας· ἡ ἐπίσημη διδασκαλία τῶν Ἑλληνικῶν, αὐτὸ προέρχεται ἀπὸ ἀνθρώπους πού ἔσπασαν τὰ δεσμὰ τῆς ἀντιδραστικῆς παράδοσης, φωτισμένοι ἀπὸ τὸ μέγαλον κίνημα τοῦ Δημοτικισμοῦ· ἐνῶ ὅσοι ἐπέμειναν στὴ γλωσσικὴ ἀντίδρασις, ὄχι μόνον τίποτα τὸ ἀξιόλογο δὲν προσέφεραν, ἀλλὰ καὶ μ' ὄλη τὴν «ἐπιστημονικὴν» δράση· τους μαρτυροῦσαν καὶ μαρτυροῦν συνεχῶς πὼς βρίσκονται τόσο μακριὰ ἀπὸ τ' ἀντικείμενον τῶν σπουδῶν τους, ὅσο μακριὰ βρίσκεται ἀπὸ τὴν λογικὴν ἐκείνου «ὄν βούλεται Θεὸς ἀπολέσαι». Καὶ ὅμως, τὸ τί μποροῦσε νὰ προσφέρει μιὰ φωτισμένη σπουδὴ τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων, πόσα ἔξοχα στοιχεῖα τῆς Ἑλληνικῆς συνείδησης θὰ μποροῦσαν νὰ βλαστήσουν στὸ κλίμα ἐνὸς λαοῦ πού ἱστορικὰ ἔχει δικαίωμα νὰ λογιζεται φορέας καὶ τῆς παράδοσός της συνεχιστῆς, φαίνεται ἀπὸ τὸ ἔργο τῶν ἐξοχώτερων δυνάμεων στὰ Ἑλληνικὰ γράμματα, τοῦ Σολωμοῦ, τοῦ Καζαντζάκη, τοῦ Παλαμά, τοῦ Γρυπάρη, τοῦ Σικελιανοῦ, τοῦ Βάρναλη, — πού ἀντλήσαν ἀπὸ τὰ καλύτερα στοιχεῖα τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος, ὅλοι ἀγωνιστὲς τοῦ Δημοτικισμοῦ μας.

Γιατί τὸ κίνημα τοῦ Δημοτικισμοῦ, πού τόσο σφοδρὰ τὸ ἀντιμετώπισε ἡ ἐπίσημη διδασκαλία τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων, δὲν ἦταν μόνον ἓνα γλωσσικὸν κίνημα, ἀλλὰ κι' ἓνα κίνημα διαφωτισμοῦ πού γκρέμισε πάμπολλες προλήψεις καὶ πλάνες, πού ξερίζωσε ὅλα τὰ ληθαργοφόρα φυτὰ πού εἶχαν βλαστήσει στὴν πιὸ βαρεῖαν κι' ἄγονην ἀτμόσφαιρα τοῦ σχολαστικισμοῦ τῆς χώρας· — καὶ μιὰ ἀπὸ τίς πρῶτες ἀλήθειες πού κήρυξε, ἦταν πὼς τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα δὲν εἶναι στάδιο λεξιθρησίας, δὲν εἶναι στόμφορ καὶ ἐπιτήδευσις, δὲν εἶναι μωρία καὶ πολυτέλεια, ἀλλὰ ἀλήθεια καὶ ὁμορφία, ἀλλὰ ἠθικὴ δύναμις, ἀλλὰ καρπὸς ὕψλης καὶ λεύτερης συνείδησης, εἰλικρίνεια καὶ ζωὴ καὶ γονιμότητα γιὰ τὸ πνεῦμα αἰεζῶν· πὼς ἡ ἀξία τους δὲν βρίσκεται στοὺς ὑπερσυντέλικους, ἀλλὰ σ' ὅ,τι εἰπώθηκε «ἀνθρωπισμός» τους, στὴν ἐποικοδομητικὴ δηλαδὴ δύναμή τους γιὰ ν' ἀποκτήσῃ ὁ ἀνθρώπος τὴν ὕψηλὴν σοβαρότητα τῆς συνείδησης πού ταιριάζει στὴν ἀνώτερη ποιότητά του καὶ θέσις του μέσα στὸν κόσμον. Ἀλλὰ τὸ ψεῦδος συνεχίζεται· περιωρίστηκε, ἀλλὰ ὑπάρχει.

Κι' ἀγωνιζόμεσθε — ὅσο μποροῦμε (!).

(!) Δὲν μπορῶ, ὅσο κι' ἂν τὸ θέλω, νὰ κρύψω τὴν

II

Ὁ δάσκαλος πού θά διδάξει τὰ Ἑλληνικά γράμματα, εἴτε στό Γυμνάσιο εἴτε στό Πανεπιστήμιο, ἂν δέν εἶναι καί τέλειος γνώστης τῆς λογοτεχνίας τοῦ ἔθνους του καί τῆς ἱστορίας της, εἶναι μοιραία κατὰ τὸ ἡμῖς τουλάχιστον ἀνίκανος νά ἐκτελέσει τὸν προορισμό του. Ἴσως καί περισσότερο, γιατί πρέπει νά ξέρει καί περισσότερες ἀπὸ μιὰ λογοτεχνία — ἀλήθεια σκληρή, πού ἂν γίνεῖ ἀπ' ὄλους ἀντιληπτή, θ' ἀναγκάσει πολλούς στόν τόπο μας σοφοὺς νά μάθουν στὰ γεράματά τους γράμματα. Σὲ λογιῶ-λογιῶ βιβλία ἐρμηνευτικά γραμμένα σὲ ξένες γλῶσσες ἀπὸ σοφοὺς πού οἱ δικοὶ μας σοφοὶ τοὺς θεωροῦν ἀβεντίες, βλέπω συχνούς παραλληλισμούς, κυρίως ἀπὸ στοιχεῖα τῆς λαογραφίας καί τῆς λογοτεχνίας τους, μὲ τὰ ἑλληνικά χωρία. Ἔτσι πού νά φαίνεται πὼς τὸ καλύτερο μέσο γιὰ νά μπεῖ κανεὶς στό βαθύτερο νόημα τοῦ ἐρμηνευόμενου χωρίου, εἶναι ν' ἀνατρέχει στὰ γνώριμα στὴ συνείδηση στοιχεῖα πού ἡ λαογραφία καί ἡ λογοτεχνία ἀποκρυστάλλωσαν στὴ γλῶσσα του. Πολὺ πιὸ βαρύντιμο συνεπὼς θάναι τὸ μέσο τοῦτο γιὰ μᾶς πού ἡ γλῶσσα, ἡ λαογραφία καί ἡ λογοτεχνία ἔχουν ἀμεσώτους ἀπὸ κάθε ἄλλη δεσμούς μὲ τὴν ἀρχαία. Καί ὁμως κάτι τέτοιο ἀκόμα δέν εἶδα στὰ βιβλία τῶν σοφῶν μας πού ἀντιπροσωπεύουν τὴν ἀντιδραστικὴ παράδοση. Κάτι περισσότερο: ἀγνοοῦν σταθερὰ τὴ νεοελληνικὴ λογοτεχνία, ἢ καλύτερα δέν παραδέχονται πὼς ὑπάρχει καμμιά τέτοια λογοτεχνία — τὸ πολὺ-πολὺ νάχουν τὴν ἰδέα, κι' αὐτὴ ἀρκετὰ θολή, πὼς ὑπάρχει κάποιον ἀξιόλογο νεοελληνικὸ ἔργο, κάποιον «Τουρκομάχος Ἑλλάς» κάποιου Σούτσου.

Ὁρκίζομαι στὴν αἰσθητικὴ τῶν Σούτσων καί τοῦ Μανασσῆ, ὀρκίζομαι καί στὴ μετάφραση τοῦ Ἑρμονιακοῦ — («Τὴν ὄργην ἄδε

καί λέγε, ὦ καλόφθαλμε Κυρία, | Ἄχιλλέως τοῦ ἀνδρείου πὼς ἐγίνην ὀλεθρία | κι' εἰς τοὺς ἄριστους Ἄχαιούς πόσας θλίψεις πεποιήκεν | κλπ.), πὼς, παρά νά διδάσκουν, προτιμότερο εἶναι γι' αὐτοὺς νά πλανιῶνται «ἀμ πεδίον Ἄλῆιον, ἀλλεῖνοντες πᾶτον ἀνθρώπων». Δάσκαλος τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων θά πεῖ δάσκαλος τῆς Ἑλληνικῆς λογοτεχνίας καί γιὰ νάναί κανεὶς δάσκαλος μιᾶς λογοτεχνίας πού νικάει τὸ χρόνο ἀπεριόριστα, πρέπει νάχει συνείδηση λογοτεχνικά καλλιεργημένη στό ἔπακρον, κι' ὄχι μόνο τὴ δική του λογοτεχνία νά ξέρει ὅσο τὸ δυνατό βαθύτερα, ἀλλὰ καί τίς ξένες, ἔστω τίς κυριώτερες γενικά δὲ ἡ φιλολογία, ἂν εἶναι ἐπιστήμη, δέν μπορεῖ νάναί παρά καί συγκριτικὴ φιλολογία. Καί γιατί τάχα νά θεωροῦμε ἀναρμόδιο ἕνα φιλόλογο πού ἐρμηνεύει τὸν Ἴπποκράτη χωρὶς νάναί γιατρός, τὸν Θεόφραστο χωρὶς νάναί ψυχολόγος, τὸν Εὐκλείδη χωρὶς νάναί μαθηματικός, τὰ Μεταφυσικά χωρὶς νά ξέρει φιλοσοφία — καί νά μὴ θεωροῦμε γιὰ τὸν ἴδιον λόγο ἀναρμόδιο τὸ φιλόλογο πού ἐρμηνεύει τὸν Πίνδαρο ἢ τὸ Σοφοκλῆ ἢ τὸν Εὐριπίδη ἢ τὴ Σαπφῶ χωρὶς νά ξέρει ἀπὸ λογοτεχνία;

Ἡ νεοελληνικὴ ὁμως λογοτεχνία εἶναι γέννημα καί θρέμμα τοῦ Δημοτικισμοῦ. Καί μέσα στὴ νεοελληνικὴ λογοτεχνία, — πού πρέπει βαθύτερ' ἀπ' ὄλους νά τὴν ξέρουν οἱ Ἑλληνοδιδάσκαλοι, — ὅπως καί σὲ κάθε ἄλλη, διακρίνουμε δυὸ χωριστοὺς κλάδους: τὴν ἀτόφωτα, πού καλλιεργεῖται ἀπὸ τὴν ἀπλή σοφία κι' αἰσθητικὴ τοῦ λαοῦ, καί τὴν τεχνικὴ, πού ἀνήκει στὴν ἀνώτερη, τὴν ἀτομικὴ δημιουργία. Κάθε μιὰ τώρα μᾶς βοηθάει μὲ τὸ δικό της τρόπο νά νιώσουμε τὴν ἀρχαία: ἡ πρώτη σὰ συνέχεια τῆς ἴδιας ἔκφρασης, τῆς ἴδιας ψυχικότητας καί τῶν ἴδιων ἀπηχίσεων τῆς πρωτόγονης παγανιστικῆς ἀντίληψης τοῦ κόσμου, ἡ δευτέρη σὺν παράλληλη ἔκφραση τῆς συνείδησης στὶς ἀνώτερες σφαίρες τῆς ἀτομικῆς δημιουργίας. Εἶναι ἀνυπολόγιστης ἀξίας ὁ θησαυρὸς τῆς λαογραφίας μας κι' οἱ ἐπιφανέστεροι ξένοι σοφοὶ μὲ μεγάλη προσοχὴ καί φροντίδα ἀναζητήσαν τ' ἀντιστοιχά του στόν Ἑλληνικὸν κόσμον· ἐνῶ χαρακτηριστικὸ ἀπὸ τὴν ἄλλη εἶναι πὼς ὁ Μιστριώτης, ἕνας ἀπὸ τοὺς κορυφαίους τῆς γλωσσικῆς ἀντίδρασης, ὀνόμαζε περιφρονητικὰ τὸν Πολίτη κι' ὄσους ἀσχολοῦνταν μὲ τὴ λαογραφία μας «συλλογεῖς μυθαρίων». Ἡ ἀνώτερη ἀπὸ τὴν ἄλλη ἀτομικὴ δημιουργία μᾶς βοηθάει, χάρις στοὺς τελειότερους μορφικοὺς τύπους της, νά μεταφέρουμε «ὀργανικά» στὴ λογοτεχνία μας τ' ἀριστουργήματα τῆς ἀρχαίας· γιατί χάρις στὴν ἱστορικὴ συνέχεια τῆς γλῶσσας καί στόν πλοῦτον τῶν μορφικῶν τύπων της στὴ λογοτεχνία καί κυρίως στὴν ποίηση, ἡ μεταφορὰ τους στὴ δημοτικὴ τοὺς ἀφαιρεῖ τὰ δυνατόν λιγώτερα στοιχεῖα τῆς λογο-

πίκρα μου ἀπὸ ἕνα φαινόμενο πού μοῦδωσε τὴν ἀφορμὴ νά διακριβῶσω πόσο στερημένη ἀπὸ τὴ βάση τῆς καλῆς πίστεως εἶναι ἡ ἐπίκριση πού μοῦ ἔγινε, ἐπειδὴ δέχτηκα ἀπὸ ἕναν ἐκδότη τὴν ἐντολὴ νά δώσω στὴν καθαρεύουσα τὴν ἐρμηνευτικὴ ἔκδοσιν ἑνὸς ἀρχαίου ἔργου — ἄλλωστε ὄχι λογοτεχνικοῦ. Ἀρχίζοντας τὴ σειρά τῶν ἐκδόσεων αὐτῶν στὴ δημοτικὴ, ἐνῶ ἡ γλωσσικὴ ἀντίδραση μ' ἐπολέμησε μ' ὄλα τὰ θεμιτά καί ἀθέμιτα μέσα, δὲ βρήκα τὴν πιὸ μικρὴ, μῆτε τὴν πιὸ ἀόριστη ὑποστήριξη κι' ἐπιδοκιμασία ἀπὸ μέρους τῶν δημοτικιστῶν· κι' ἐγὼ κι' ὄσοι ἄλλοι ἐπέμεναν στόν ἐκδότη πὼς μόνο στὴ δημοτικὴ μπορούσε νά δώσει ἐρμηνευτικὴς ἐκδόσεις οὐσιαστικῆς ἀξίας. Τί ἔγινε τότε; Ὁ ἐκδότης κλονίστηκε ἀπὸ τὴν παγερὴν ἀδιαφορία τῶν δημοτικιστῶν κι' ἀπὸ τὴ λυσσασμένη ἄνεργητικότητά τῶν ἀντίθετων — κι' ἔτσι χάθηκε μιὰ θυμαστὴ εὐκαιρία ν' ἀποκτήσουμε ἕνα ἔργο μνημειακὸ, μὴν ἐρμηνευτικὴν ἔκδοσιν τῶν Ἑλληνῶν στὴ δημοτικὴ. Ὅσο γιὰ μένα, δέν ὑπάρχει λόγος νά δικαιολογηθῶ, γιατί ἀναγνωρίζω τὸ ψεῦδος. Μὰ ὄσοι δέν βόηθησαν τὴν ἀλήθεια, πού εἶχε τόση ἀνάγκη ἀπὸ τὴ βοήθειά τους, δέν ἔχουν δικαίωμα νά διεκδικοῦν τὸν τίτλον τοῦ ὑπερασπιστῆ τῆς ἐπικρίνοντας ἐκ τῶν ὑστέρων τὸ ψεῦδος.

τεχνικῆς ὁμορφίᾳς τους — ὅπως θὰ δοῦμε παρακάτω στὶς μεταφράσεις.

Ἡ δημοτικὴ μας ποίηση, στ' ἀντιπρόσωπευτικά της καὶ πιὸ πανελλήνια τραγοῦδια, δίνει καὶ τὸ ἀπόσταγμα τῆς γλώσσας μας στὸν ἀνώτερο λαϊκὸ τῆς τύπο, στὸν τύπο ἐκεῖνο ποὺ διασώζει ὅλη τὴ δροσὰ τῆς αὐτόπλαστης γλώσσας, τὴν πλαστικὴ χάρη καὶ τὴ μουσικότητά της. Ἡ γλώσσα λοιπὸν αὐτὴ ἀντιπροσωπεύει ἕναν τύπο μιᾶς τόσο σταθερῆς συνέχειας στὴν ἐξέλιξη τῆς Ἑλληνικῆς — ὥστε, ὅποιος βλέπει τὴν ἀρχαία ὅσο καὶ τὴ νέα στὴν παρθενικὴ πέραν ἀπὸ τοὺς τύπους δύναμη κι' ὁμορφιά τους, νάχει τὴν ἐντύπωση πὼς κάτω ἀπὸ τὸ ἀρχαῖο ποίημα βλέπει σὰ στὸ βάθος ἡρεμῆς πηγῆς τὴν ἀντίστοιχη στὴ δημοτικὴ μορφή του, καὶ πίσω ἀπὸ τὸ νεώτερο τραγοῦδι, τὸ ἀρχαῖο. Ἡ ἴδια ρίζα, ὁ ἴδιος τύπος, ἡ ἴδια ἔκφραση, ἡ ἴδια παράσταση, τὸ ἴδιο μουσικὸ χρῶμα — καὶ τὸ κυριώτερον, ὁ ἴδιος ἐκεῖνος γνῶριμος ἀγέρας ἀπὸ τὸ κλίμα τῆς Ἑλληνικῆς ποίησης (1). Ἡ ψυ-

(1) Ἐπειδὴ καθένας ἔχει πλῆθος παραδείγματα στὸ νοῦ του γιὰ νὰ ἐπαληθεύσει τίς ἀρχὲς ποὺ ἐκθέτουμε, κινδυνεύουν τὰ παραδείγματά μας, ἂν παραθέσουμε, — καὶ φυσικὰ χρειάζονται τόμοι δλόκληροι γιὰ τέτοιες ἀντιστοιχίαι, — νὰ θεωρηθοῦν ὄχι ἀπὸ τὰ ἐπιτυχέστερα. Χίλια δυό, παροιμίαι, ἀποφθέγματα, γνωμικά, ἐκφράσεις, στίχοι, μεταφορές, εἰκόνες παρομοιώσεις (« παραβολαί »), ὀνοματοποιήσεις, θρύλοι, ἔθιμα, εἶναι τὰ ἴδια τὰ ἀρχαῖα μέσα στὴ λαογραφία μας σὰ μεταφρασμένα ἢ τ' ἀκριβῶς ἀντίστοιχά τους, τόσο ποὺ νὰ ξαφνιασθεῖ κανεὶς. Ἡ ἀσύγκριτη σοφία τοῦ Νικολάου Πολίτη καὶ τῶν ἄλλων, δικῶν μας καὶ ξένων, ποὺ ἀσχολήθηκαν μὲ τὴ λαογραφία μας, ἔκαμε νὰ γνωρισθεῖ πλατύτερα τὸ θαῦμα ἀπὸ τὸν Sittl (Ζωγράφειος Βιβλιοθήκη), ὅπου ὁ ἐκδότης μὲ μεγάλην ἐπιμέλεια συμμάζεψε τὰ περισσότερα ἀντιστοιχία χωρὶα στὴ συνέχεια, α') ἀρχαῖα β') βυζαντινά γ') δημοτικά. — κι' ἐπειδὴ πρόκειται γιὰ παλαιὰ λαϊκὴ ποίηση, τὸ ἀντίστοιχο ὀλικὸ τῆς λαογραφίας μας καὶ ἀφθονοὶ εἶναι καὶ διδακτικώτατο.

Παραθέτω ὅμως ἐδῶ, ἐπειδὴ δὲ θὰ μᾶς δοθεῖ παραπέρα εὐκαιρία, μερικά παραδείγματα τοῦ πόσο ὀργανικὴ εἶναι ἡ μεταφορὰ τῆς ἀρχαίας ποίησης στὴ δημοτικὴ, καὶ διαλέγω κομμάτια ἀπὸ τὸ τεχνικώτερον μάλιστα καὶ πιὸ προσωπικὸ εἶδος της, ἀπὸ τὴ λυρική.

Σαπφώ :

1. αἰθ' ἔγω, χρυσοστέφαν' Ἀφρόδιτα,
τόνδε τὸν πάλον λαχόνη,
— Μακάρι ὦ χρυσοστέφανη Ἀφροδίτη,
τόν κληρο αὐτὸ νὰ λάχω.
2. ἦλθες, κάλ' ἐπόησας, ἔγω δὲ σ' ἐμαιοῦμαν
ὄν δ' ἔφυξας ἔμην φρένα καιομέναν πόθωι.
— ἦρθες μου, καλὰ ποῦκανες· κι' ἐγὼ σὲ λαχταροῦσα
καὶ τὴν φυχὴ μου ἐδρόαισες ποὺ καίονταν ἀπ'
[τὸν πόθο·
3. γλύκεια μᾶτερ, οὔτοι δύναμαι κρέκειν τὸν ἴστον
πόθωι δάμεισα παῖδος βραδίναν δι' Ἀφροδίταν
— Μάννα γλυκειά, δὲν μπορῶ πιά στὸν ἀργαλειό
μ' ἔρωτα νέου μὲ λόγισεν ἢ λιγερῆ Ἀφροδίτη,
4. σοὶ χάριεν μὲν εἶδος, ὀπκατα δ' . . . .
μελλιχ', ἔρωσ δ' ἐπ' ἡμέρῳ κέχεται προσώπωι.
— χαριτωμένη ἡ ὄψη σου κι' ἔχεις τὰ μάτια μέλι,
καὶ χύνεται στὸ πρόσωπο τὸ μαγικὸ σου ὁ ἔρωσ.

χολογία δὲν ἄλλαξε κι' ἔσωσε σταθερὰ τὴν ἴδια παράσταση τοῦ κόσμου καὶ τὰ ἴδια μέσα γιὰ τὴν ἔκφρασή του' καὶ γιὰ τοῦτο ἀκριβῶς, ἡ δημοτικὴ, ὄντας ἡ νεώτερη κι' ἄμεσα συγγενικὴ ἔκφραση τῆς ἴδιας παράστασης τοῦ κόσμου, εἶναι ἀπ' αὐτοῦ τῆς τὸ τελειότερον ὄργανο γιὰ τὴν ἐρμηνεία τῆς ἀρχαίας.

III

Ἔστερ' ἀπὸ τὴ διδασκαλία τῶν Ἑλλη-

5. παρθενία, παρθενία, ποῖ με λίποισα οἰχη;
οὐκέτι ἦξω πρὸς σέ, οὐκέτι ἦξω.
— παρθενιά, ποῦ μ' ἀφήνεις, ποῦ πᾶς, παρθενιά;
ποτέ πιά δὲ θὰ στρέφω σὲ σέ, ποτέ πιά.
6. πλήρης μὲν φαίνεται' ἄ σελάννα
αἰ δ' ὡς περὶ βῶμον ἐστάθησαν.
— ὀλόγιومه ξεπρόβαινε ἡ σελήνη
κι' αὐτέσ σὰ γύρω σὲ βωμὸ σταθῆκαν.
7. οἶαν τὰν ὀάκινθον ἐν ὄρεσι ποίμενες ἀνδρες
πόσοι καταστειβοῖσι, χάμαι δὲ τε πόρφυρον ἀνθος.
— ἔτοι σὰν τὸν ὀάκινθον ὅπου οἱ βοσκοὶ στὰ πλάγια
πατοῦν καὶ γέρνει καταγῆς τὸ πορφυρὸ λουλουδί.

Πίνδαρος

1. Κάδμου κόραι, Σεμέλα μὲν Ὀλυμπιάδων ἀγυιάτις,
ἴνω δὲ Λευκοθέα
ποντιᾶν ὀμοθάλαμῃ Νηρηίδων
ἴτε σὺν Ἡρακλέος ἀριστογόνῳ
ματρὶ πᾶρ Μελλίαν χρυσῶν ἐς ἄδυτον τριπόδων
θησαυρὸν, ὄν περιᾶλλ' ἐτίμασε Λοξίας.
— Κόρες τοῦ Κάδμου, τῶν Ὀλύμπιων θεαινῶν
γειτόνισα ὦ Σεμέλη,
κι' ὦ ἴνω ἡ Λευκοθέα,
τῶν ποντίων Νηράϊδων ὀμοθάλαμῃ,
μὲ τὴ λαμπρόγεννη τὴ μάννα τοῦ Ἡρακλέα
πήγαινε στὸ πλάϊ τῆς Μελλίας,
μέσ' στῶν χρυσῶν τριπόδων τ' ἄδυ-
το θησαύρισμα, ποῦ ἀπ' ὄλο
πιόττερο ἀγάπησε ὁ Λοξίας.
2. νῦν δ' αὖ μετὰ χειμέριον ποικίλα μηνῶν ζόφον
χθῶν ὄτε φοινικέοισιν ἀνθησε ρόδοις
— μ' ἀπ' τῶν χειμέριων πάλι στολισμένη
μηνῶν τὸ ζόφο, μ' ὀλοπόρφυρα
ρόδα καθὼς ἡ γῆ
ξεπρόβαλε ἀνθισμένη.
3. ἴσαις δὲ νύκτεσσιν αἰεὶ,
ἴσαις δ' ἀμέραις
ἄλιον ἔχοντες, ἀπονέστερον
ἔσλοὶ δέκοντες βίστον ἐν χθόνα τα-
ράσσοντες ἐν χερὸς ἀκμῆ
οὐδὲ πόντιον ὄσωρ
κενεᾶν παρὰ δίαιταν, ἀλ-
λά παρὰ μὲν τιμίοις
θεῶν οἴτινες ἔ-
χαιρον εὐαρκίαις
ἄδακρυν νέμονται
αἰῶνα, τοὶ δ' ἀπροσόρα-
τον ἐκχέοντι πόνον.
Οἱ δὲ χρηστοὶ οἱ ζήσαντες δικαίως καὶ δούως
τὸν ἥλιον προσβλέπουσι, τὸν φαιινὸν ἀστέρα
καὶ ἐν φαιδρῇ ἡμέρᾳ
καὶ ἐν νυκτὶ ὀμοίως
καὶ τὴν ζῶην διέρχονται ἀπόνως τὴν γλυκεῖαν
οὔτε τὴν γῆν ταράσσοντες αὐτοὶ πρὸς γεωργίαν
διὰ χειρῶν ἀλκίμων
οὔτε τὸ κύμα σχίζοντες ποτὲ πρὸς ἐμπορεῖαν

νικῶν ἔρχονται οἱ λογοτεχνικὲς μεταφράσεις τους, ποὺ ἐξ ὀλοκλήρου ἀνήκουν στὴ δημοτικὴ, καὶ ποὺ ἐξυπερετοῦνε διπλὸ σκοπὸ: α') ἐμηνεύουν τὸ ἀριστούργημα αἰσθητικὰ, προσαρμόζοντάς το στοὺς αἰσθητικούς τύπους τοῦ γνωστού στὴ σύγχρονη συνείδηση· καὶ β') μεταφέρουν τὸ ἀριστούργημα ἢ ἀπλῶς τὸ ἔργο στὴ λογοτεχνία μας, ποὺ πλουτίζεται ἀνάλογα καὶ τὸ δέχεται καὶ τὸ χρησιμοποιεῖ σὰ δικό της δημιούργημα. Καμμιὰ, μὰ καμμιὰ ἀπὸ τίς μεταφράσεις ποιητικῶν ἔργων στὴν καθαρεῦσα — ποὺ ἔπαψαν ἄλλωστε πρὸ πολλοῦ — δὲν εἶχε δικάσιμα νὰ ἐπιζήσει καὶ τὴν ἐπαύριο ἀκόμα τῆς μέρας ποὺ βγήκε ἀπὸ τὸ τυπογραφεῖο· καμμιὰ ἐπίσης ἀπὸ τίς τέτοιες μεταφράσεις τῶν πεζῶν λογοτεχνημάτων τῆς ἑλληνικῆς γραμματίας δὲν ἔχει τίποτα περισσότερο ν' ἀξιώσει· θολοπλένε σὰν τ' αὐγὸ στ' ἀρμυρὸ νερό, ἀνάλογα μὲ τὴ διάλυση, οἱ καθαρουσιάνικες μεταφράσεις ἐπιστημονικῶν ἔργων, ποὺ βρίσκονται ὁμοῦ ἐξω ἀπὸ τὸ θέμα μας. Κι' ὡς μιλήσουμε πρῶτα γιὰ τίς μεταφράσεις τῶν ποιητικῶν ἔργων.

Α'. Ἐξυμνήθηκε — καὶ πολὺ δίκαια — ἡ μετάφραση τῆς Ἰλιάδας ἀπὸ τὸν Πάλλη· κι' ἀναμφισβήτητα, τὸ ἔργο τοῦτο στάθηκε μιὰ σπουδαιότατη νίκη τοῦ Δημοτικισμοῦ, στὴ περίοδο μάλιστα τῶν κρίσιμων ἀγώνων του. Προσθέτω ἀκόμα πὼς σώζει πολλὰ ἀπὸ τὴ δύναμη τοῦ πρωτοτύπου· κι' ἔχει σὲ πολλὰ κομμάτια τῆς πάθος καὶ κίχη ἀντάξια τῶν ἀντίστοιχων κομματιῶν τοῦ ἀθάνατου ἔργου. Μὰ ἔχω τὴ γνώμη πὼς πρέπει ν' ἀναθεωρήσουμε κατὰ ἕναν τρόπο τὴν ἀπόλυτη κρίση ποὺ διαμορφώθηκε γιὰ τὴν ἀξία της, σὰν ἔργου μοναδικοῦ καὶ ἀναντικατάστατου καὶ τελικοῦ· γιατί πιστεύω — καὶ κάθε φορὰ βρίσκω τὴ γνώμη μου πιὸ δυναμωμένη — πὼς μιὰ ξηρότητα καὶ μιὰ μηχανικὴ ἀκολουθία δυσκίνητων στίχων δὲ δικαιολογεῖται ἀπὸ τίς συνήθειες μεταφραστικῆς δυσκολίας. Ὁραιότερο βέβαια καρπὸ δὲν μπορούσε νὰ δρέψει τὸ μεγάλο κίνημα τοῦ Δημοτικισμοῦ στὰ χρό-

νια τῶν κρίσιμων ἀγώνων του· μὰ τώρα μπορεῖ νὰ θεωρεῖται κάπως παλαιωμένο. Ἴσως ν' ἀργήσει πολὺ καὶ πάρα πολὺ μιὰ νέα μετάφραση ποὺ θὰ τὸ ξεπεράσει· μὰ τοῦτο δὲν εἶναι λόγος νὰ μὴ βλέπουμε ὅσα ἐλαττώματα σιγά-σιγά ξεσκεπάζει ὁ χρόνος. Τὰ σπουδαῖα λοιπὸν αὐτὰ ἐλαττώματα εἶναι πολλὰ· τὰ κυριώτερα ὁμοῦ ἀνάγονται σὲ τρεῖς κατηγορίες.

α') Κακὴ χρησιμοποίησις τῆς ἰδίας τῆς δημοτικῆς. Τόσο ἡ ἀρχαία, ὅσο καὶ ἡ δημοτικὴ, χαρακτηρίζονται, σὰ γλώσσες παρθένες, ἀπὸ τὴν ἔντονη παραστατικότητα τους· — γι' αὐτό, ὅταν τυχαῖν μιὰ νεώτερη λέξις νῆται στενὰ συνδεμένη μὲ παραστάσεις σύγχρονης ἢ κοντινῆς ἐποχῆς ἀγνωστες στὴν ὁμηρικὴ, ἐπιφέρει μὲ τὴ σύγχρονη παράσταση ἕναν ἀναχρονισμό ποὺ συγχίζει ὀλέθρια τὴν ἀτμόσφαιρα τοῦ ἔργου. Ὁ Πάλλης λοιπὸν ἔκανε μεγάλη κατάχρησις τῶν ἀναχρονιστικῶν αὐτῶν ὄρων⁽¹⁾, γιατί τὸ ἐπιζητοῦσε, μὲ τὴ πρόθεσις νὰ δώσει τὸ ὁμηρικὸ ἔπος στὸ ἔθνος του σὰν τὸ πιὸ παλιὸ δημοτικὸ τοῦ τραγοῦδι. Ἔτσι βγήκε ἕνας Ὀμηρος, ὅπως σωστὰ εἰπώθηκε, μὲ κάπα. Χωρὶς τίποτα νὰ κερδίσει τὸ ἀθάνατο ἔπος, ἀπεναντίας· χάνοντας τὸν ἰδιότυπο ἐκεῖνο χαρακτήρα ποὺ τοῦ δίνει ἡ ἀτμόσφαιρα τοῦ κόσμου του, μπερδεύτηκε μ' ἔντονες ἀναμνήσεις τῆς ἀρματωλικῆς καὶ βλάχικης ζωῆς· κι' ἔχασε ἕνα ἀπὸ τὰ κύρια στοιχεῖα τῆς ἀπαράμιλλης γοητείας του. Ἀρχὴ ἀπαράβατη, ἀξονικὴ ἀρχὴ σ' ὀποιουδήποτε ἔργου τὴ μετάφραση, εἶναι, ὅπως θὰ δοῦμε, νὰ διατηρήσει τὸ ἔργο τοῦτο τὴν ἀτμόσφαιρά του ἀμόλευτη· κι' ἀθικτη.

β') Ἡ χρησιμοποίησις τοῦ δεκαπεντασύλλαβου. Τοῦτο φαίνεται βέβαια παραδοξολογία, γιατί μπορούμε νὰ θεωρήσουμε τὴν καθιέρωσίν του στὰ ἀφηγηματικὰ ποιήματα σὰν ἐπίσημη· κι' ἀναντίρρητη· ἄλλωστε, δὲ φαίνεται νά· χουμε καὶ πλατύτερο στίχο. Μ' ἀπὸ τὸ μεταφραστικὸν ἀπαιτοῦμε νᾶναι καὶ δημιουργὸς μορφῶν — γιατί ὄχι; Ἐνα μεγάλο πρόσφατο ἔργο — ἐννοῶ τὴν «Ὀδύσεια» τοῦ Καζαντζάκη — ἀνάτρεψε τὸ ἀξίωμα· κι' ἔδειξε πόσο δίκιο εἶχε παλαιότερα ὁ Κάλβος, ποὺ γιὰ τὸ μακρὸ ἀφηγηματικὸ ποίημα καταδίκασε «τὴν μονοτονίαν τῶν κρητικῶν ἐπῶν» καὶ συμβούλευε τὴν ἀναζήτησις ἑνὸς στίχου μὲ πιὸ ἄτονη καὶ πιὸ κυμαινόμενη τομῆ. Τολμῶ πὼς ὁ τεχνικώτατος δεκαπεντασύλλαβος τῆς «Ὀδύσειας» εἶναι τὸ ὑπέροχο στίχον μετρικὴ μας· κι' ἀκριβέστατο ἀντίστοιχο τοῦ ἐξάμετρου τῆς Ἑλληνικῆς ἐποποιίας, ἔχοντας ὅλα τὰ πλεονεκτήματά του, πλάτος, ἀνεση, δυνα-

δι' ἑλλειψιν τροφίμων, (11)
ἀλλ' ἐπειδὴ τὸν βίον
ἐν εὐορκίαις ἐξήσαν, χωρὶς πικρῶν θακρῶν
διάγουσιν εὐδαίμονες παρὰ τῇ Περσεφόνῃ
κτλ. κτλ. κτλ.
(Μετάφραση Σταμ. Βάλβη, Ἀθῆν. 1904,
ἀφιερωμένη στὸ Κόντο.)

Μὰ σ' ὁμοῖες πάντα νύχτες οἱ ἀγαθοὶ
καὶ σ' ὁμοῖες πάντα μέρες ἡλιο ἔ-
χοντας ἀνέσπερο, μιὰ ζῆση
χαίρονται δίχως βάσανα, μὴ σκίζοντας μὲ χέρι
ποὺ ὁ μόχθος ἔχει φήσει
τῇ γῆ, μηδὲ τῆς θάλασσης τὸ κύμα
γιὰ μιὰ φευτοζωή·
μὰ διπλα σ' ὅσους οἱ θεοὶ, ποὺ ἀναγαλλιᾶσαν
στὶς εὐορκίαις των, τίμησαν, τὸν χρόνον
τὸν ἀσώστον ἀδάκρυτο περνοῦνε —
κι' οἱ ἄλλοι μέσ' στῆς συμφορᾶς τους
τῆς ἀπροσάρατης βαρυᾶ
τὰ βάσανα μοχτοῦνε.

(1) καπετανέοι = ἥρωες, πανούκλα = νοῦσος, παπᾶς = ἀρητήρ, ἐκκλησία = νηὸς, κρουσταλλόκορη = λευκώλενος, προφητιά = θεοπρόπιον, στεφανωτὸ ταῖρι = κουριδιὴ ἀλοχος, — καὶ πλῆθος ἄλλα παρόμοια.

τότητες χρώματος καὶ προσαρμογῆς, ἔλλειψη μονοτονίας, μεγαλοπρέπεια—κι' εἶναι ἀσφαλῶς ὁ στίχος πού ἡ δημοτικὴ μιὰ μέρα θὰ χρησιμοποιήσῃ στὴ μελλοντικὴ μετάφραση τοῦ Ὀμήρου. Τι νὰ σοῦ κάνει ὁ στεγνὸς καὶ ξεκλειδωμένος δεκαπεντασύλλαβος, πού μόνο ἀπὸ τὴν πνοὴ τοῦ λυρισμοῦ γεμίζεται καὶ στέκει; Μήπως καὶ στὰ ἴδια τὰ δημοτικὰ τραγούδια δὲ συναντᾶμε ἕνα σωρὸ τεχνάσματα, πού δὲ μποροῦν νὰ χρησιμοποιηθοῦν στὴ μετάφραση, ἐπανάληψη τοῦ πρώτου στὸ δεύτερο ἡμιστίχιο, συμμετρικὰ διάτονα, παρηχήσεις, παρετυμολογίες, ἐρωταποκρίσεις, ἐπιφωνήματα⁽¹⁾, καὶ πού ἄλλο σκοπὸ δὲν ἔχουν, παρὰ νὰ δώσουν ζωὴ στὴ μετρικὴ του μηχανικότητα καὶ νὰ μετριάσουν τὴ μονοτονία του;

γ) Ἡ αὐθαιρεσία του στὴν ἀπόδοση τῶν ἐπιθέτων. Ὅπως εἶναι γνωστὸ, ὁ μεταφραστὴς τῆς Ἰλιάδας δὲν δεσμεύεται διόλου ἀπὸ τὸ κείμενο προκειμένου γιὰ τὰ ἐπίθετα καὶ τ' ἀποδίδει μ' ὅτι τοῦ βολεῖ καλύτερα. Φαντάζομαι ὅτι τόσο τὰ συμβατικά ὄσο καὶ τὰ ἰδιότεχνα ὁμηρικὰ ἐπίθετα ἔχουν οὐσιώδη ρόλο στὴν ἐποποιία, καὶ μάλιστα πολλαπλὸ ρόλο, καὶ δὲν βλέπω τί μπορεῖ νὰ δικαιολογήσῃ τὴν τυχαία ἀντικατάστασή τους.

β'. Ὁ σπουδαιότερος λογοτεχνικὸς ἄθλος τῆς δημοτικῆς στὸν τομέα τοῦτο στάθηκε ἀναμφισβήτητα ἡ μετάφραση τοῦ Αἰσχύλου ἀπὸ τὸν Γρυπάρη. Πλαστουργήθηκε σὰν ἔργο ζωῆς ἀπὸ μιὰν εὐτυχισμένη σύμπτωση βαθειᾶς κλασικῆς σοφίας, ἔντονης ποιητικῆς δύναμης καὶ λεπτότητας αἰσθητικῆς συνείδησης, πού ὀρθὰ ἔθεσε καὶ ὀρθὰ ἔλυσε τ' ἀπειρα προβλήματα πού ἔθετε γενικὰ ἡ μετάφραση τῶν Ἑλλήνων ποιητῶν, εἰδικώτερα ἡ μετάφραση τῶν τραγικῶν κι' εἰδικὰ ἡ μετάφραση τοῦ Αἰσχύλου. Ἡ μνημειακὴ τούτη μετάφραση εἶναι ἀπὸ τὰ ἐξοχώτερα ἔργα τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας, πού δὲν πιστεύω νὰ ξεπεραστεῖ κι' ἂν ἀκόμα στὸ μέλλον ἀλλάξει κάποτε σημαντικὰ ἡ ὕψη τῆς γλώσσας μας, ὥστε νὰ χρειαστεῖ μιὰ ἄλλη μετάφραση, ἡ μετάφραση τοῦ Γρυπάρη θάχει περάσει ἀνάμεσα στὰ «παλαιόγλωσσα» ἀριστουργήματα τοῦ νεοελληνικοῦ μας αἰώνα.

Παράλληλα ὁμως, ἡ μετάφραση τοῦ Γρυπάρη ἀποτελεῖ μιὰν ἀρχή— ἄλλο ἂν, κατὰ δυστυχία, κανεὶς ἀπ' ὄσους ἀσχολήθηκαν μὲ τὴν μετάφραση τῶν τραγικῶν σύγχρονα ἢ κατόπι του δὲν ὠφελήθηκαν ἀπ' αὐτὴν, ὄντας τόσο μέτριοι, ὥστε μήτε «χειραγωγούμενοι» ν' ἀποτολμοῦν τέτοιους ἀνήφορους. Ἀποτελεῖ λοιπὸν μιὰν ἀρχή, ἀλλὰ ἀρχὴ ὀλοκληρωμένη στὴν κατεῦθυνσή της γι' αὐτὸ καὶ πρέπει βα-

θύτατα νὰ μελετηθεῖ ἀπ' ὄσους ἀσχολοῦνται ἢ θ' ἀσχοληθοῦν μὲ τὴν μετάφραση τῆς ἀρχαίας ποίησης γενικὰ καὶ τῶν τραγικῶν εἰδικώτερα. Μέσα στὸ ἔργο τοῦτο ὁ φωτισμένος μελετητὴς θὰ διακριβώσει μόνος του τίς ἀρχές καὶ τὰ προβλήματα καὶ τοὺς τρόπους τῆς ἐφαρμογῆς καὶ τῆς λύσης σὲ κάθε συγκεκριμένη περίπτωση. Ἐγώ, γιὰ νὰ μὴ μακραίνω ἀπὸ τὸ θέμα μου, θὰ παραθέσω, κι' ὄχι διαλέγοντάς τους, μερικοὺς στίχους ἐδῶ γιὰ νὰ τοὺς παραβάλλῃ ὁ ἀναγνώστης μὲ καμμιά μετάφραση στὴν καθαρεύουσα, ἂν ἔχει ὑπ' ὄψη του, καὶ νὰ ἰδεῖ πόση ἀπὸ τὴ δύναμη τοῦ πρωτότυπου σώζει ἡ δημοτικὴ στὰ χέρια τῆς ἐξοχῆς ποιητικῆς ἰδιοφυίας:

Πέρα καὶ πέρα ἀντηχάει καὶ περνᾷ
πᾶσα χώρα δαρμός
κι' ὄλα τώρα θρηνοῦν
τὴ δική σου καὶ τῶν δυὸ σου ἀδερφῶν
μεγαλόσχημη ἀρχαιοπρεπὴ τιμὴ.
Κι' ὄσοι θνητοὶ κατοικοῦν
τὴν ἀγία πλατεῖα Ἀνατολῆ
συμπονοῦν
τὰ δικά σου βαρυῦμοιρα πάθη.

Καὶ μαζὶ τῆς Κολχίδας οἱ ἀτρόμαχτες
στοὺς πολέμους παρθένες,
κι' οἱ ὄρβες τῶν Σκυθῶν, πού στὴν ἄκρη
τῆς γῆς κάθονται, γύρω
στὴ Μαιώτιδα λίμνη,

Καὶ τῆς Ἀρίας ὁ ἀρειὸς ἀνθὸς
πού κρατοῦν τὸ ψηλόγκρεμο κάστρο
κοντὰ στοῦ Καυκάσου τὰ μέρη
καὶ φρουμάζουν, τρομάρα στρατός,
μ' ἀθερόκοφες σπάθες στὸ χέρι.

(Ἀπὸ χορικὸ [Α' Στ.] τοῦ Προμηθέα.)

Γ'. Στὴ δημοτικὴ ἀκολουθοῦνε πλῆθος μεταφράσεις τῶν ἄλλων δυὸ τραγικῶν, τοῦ Σοφοκλῆ καὶ τοῦ Εὐριπίδη, καὶ σπάνιες κάποιες τοῦ Ἀριστοφάνη (κατώτερης αὐτῆς ποιότητος). Μὰ οἱ μεταφράσεις αὐτὲς κάθε ἄλλο παρὰ ὀριστικὲς εἶναι. Εὐχῆς ἔργο θάταν ἂν μπορούσαν οἱ ἴδιοι οἱ μεταφραστὲς νὰ τίς ἀναθεωρήσουν. Πολλῶν τὰ ἐλαττώματα εἶναι λίγα, ὅπως τῶν μεταφράσεων τοῦ Ποριώτη, καὶ μποροῦν μὲ μιὰν ἀναθεώρηση νὰ γίνουν πραγματικῶς ἐξαισία ἔργα. Ἄλλων εἶναι τόσα πολλὰ, ὥστε νὰ μὴν ἔχουν ἄλλη συγγένεια μὲ τὸ πρωτότυπο παρὰ τὴν αὐθάδη ἀξίωση νὰ τὸ ἀντικαταστήσουν— οἱ μεταφράσεις αὐτῆς, καὶ δὲν εἶναι λίγες, ἀδικοῦν τὴ μεγάλην ὑπόθεση τοῦ δημοτικισμοῦ· δίνουν ἐπιχειρήματα στὴν ἀντίδραση πού ὀχυρώνεται στὰ Ἑλληνικὰ γράμματα, γκρεμίζουν στὴν αἰσθητικὴ τοῦ «Ἀντώνη τοῦ βαρκάρη» ὀδηγητικὰ πρότυπα μοναδικῆς ἀξίας, καὶ δίνουν γιὰ τὴ δημοτικὴ στοὺς ἀνίδεους τὴν ἐντύπωση πὼς πρόκειται γιὰ μιὰ ἐξου-

(1) Μὲ τὴν ἀρχαία τεχνολογικὴ σημασία τῆς λέξης *clausula*.

τελεισμένη γλῶσσα, ἀνίκανη γιὰ λογοτεχνική δημιουργία.

Δ'. Τελευταία θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ μιλήσει γιὰ κείνο πὸν μπορεῖ νὰ κατορθώσει ἡ δημοτικὴ — καὶ γιὰ τὰ μέσα καὶ γιὰ τοὺς τρόπους της — στὴν ἀπόδοση τοῦ τρίτου εἴδους τῆς ἀρχαίας ποίησης, τῆς λυρικής. Μὰ γιὰ τὸ θέμα τοῦτο δὲν εἶμαι ὑποχρεωμένος νὰ μιλήσω, μιά καὶ δὲν ἔχω ἐργασίες νὰ λάβω ὑπ' ὄψη μου ἐκτὸς ἀπὸ τίς δικές μου.

IV

Ἄρκετὰ εἶναι τὰ πεζὰ Ἑλληνικὰ ἔργα πὸν ἔδωκε ἡ δημοτικὴ σὲ μεταφράσεις στὴν παλαιὰ σειρά τοῦ Φέξη, σὲ νεώτερες σειρές τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων καὶ σ' ἀτομικὲς ἐκδόσεις· ἀλλὰ καμμιά δὲν κατάφερε νὰ σταθεῖ σὰν ὑποδειγματικὴ. Εἶναι μάλιστα τόσο δυσανάλογο ὅ,τι κατῶρθωσε ἡ δημοτικὴ στὴν ποίηση, συγκρινόμενο μ' ὅ,τι δὲν κατῶρθωσε στὴν Ἑλληνικὴ πεζογραφία, πὸν γεννιέται δίκαια ὁ φόβος μήπως εἶναι ἀληθινὸς ὁ ἰσχυρισμὸς, ὅτι ἡ δημοτικὴ μας εἶναι ἀκόμη ἀνίκανη ν' ἀποδώσει ἀριστουργήματα τῆς Ἑλληνικῆς πεζογραφίας, πὸν χαρακτηρίζονται κυρίως ἀπὸ κρυστάλλινο ὕφος κι' ἀπὸ γλῶσσα ἐξαιρετα συγκροτημένη καὶ πλαστικὴ. Καὶ σ' ἀλήθεια, οἱ περισσότεροὶ λόγοι πὸν σ' αὐτοὺς πρέπει ν' ἀποδώσουμε τὸ φαινόμενο βρίσκονται σὲ διαφορὲς τῶν δύο γλωσσῶν· ἄλλοι ἐπουσιώδεις σὲ συμπτωματικὰ γεγονότα.

α) Ἕνας λόγος εἶναι ἡ λυρική πρῶτα ἀπ' ὅλα φύση τῆς δημοτικῆς, πὸν ὄση χάρη τῆς δίνει καὶ δύναμη παράστασης καὶ χρῶμα, τόση συμμετρικότητα κι' ἀκρίβεια καὶ στέρεη βάση στὴ διατύπωση τῆς ἀφαιρέει γιὰ τὴν ἀπόδοση μιᾶς πεζογραφίας προσαρμοσμένης σ' εἰδικὸ «τύπο» ἀνάπτυξης κι' ἐκθεσης τῆς ἰδέας. Ἐνῶ δὲν ἔχουμε παρά μιὰ γλῶσσα, πὸν ἂν τῆς ἀφαιρέσεις τὰ λίγα πεζολογικὰ στοιχεῖα της, εἶναι καθαρῆς ποιητικῆς οὐσίας καὶ δὲν μπορούμε ἀκόμη νὰ ποῦμε πῶς τὴν προσαρμόσαμε στὸ χαραχτήρα τῆς πεζογραφικῆς λογοτεχνίας, οἱ Ἕλληνες βρήκαν ἐξ ἀρχῆς στὴ διάκριση τῶν ἰδιωμάτων τὴ βασικὴ διάκριση τῆς ποιητικῆς καὶ πεζογραφικῆς γλώσσας, ἔτοιμα δηλαδὴ τὰ στοιχεῖα γιὰ νὰ προσαρμόσουν ἀνετα στὸ κάθε εἶδος τὴ γλῶσσα τοῦ καὶ νὰ τὴν καλλιεργήσουν φιλολογικὰ· γι' αὐτὸ ἡ ἀντίθεση ἀνάμεσα στὴν πεζογραφικὴ καὶ στὴν ποιητικὴ, ἢ καλύτερα, σὲ κάθε ποιητικὴ γλῶσσα τῶν Ἑλλήνων, προβάλλει τόσο χτυπητὴ καὶ βαθειά. Αὐτὴ ἀκριβῶς ἡ ἀντίθεση ἔκαμε νὰ καλλιεργηθεῖ κάθε μιὰ ὀλοτέλα χωριστὰ καὶ νὰ προσαρμοστεῖ μὲ

λεπτότατην ἀκρίβεια κάθε μιὰ στὸ χαραχτήρα τοῦ εἴδους της. Ἔτσι ἡ μονόπλευρη ποιότητα τῆς γλώσσας μας δὲν τῆς ἐπέτρεψε, μήτε φαντάζομαι τῆς ἐπιτρέπει ἀκόμη ν' ἀποδώσει πεζογραφικὰ ἀριστουργήματα συνυφασμένα μὲ τὴν τελειότητα φιλολογικῆς πεζογραφικῆς γλώσσας στὸ ἔπακρο γιὰ τὸ εἶδος της καλλιεργημένης.

β) Οἱ δυνατότητες τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσας στὴ διάπλαση τῶν συνθέτων εἶναι μοναδική, τόσο στὴν ποίηση, ὅσο καὶ στὴν πεζογραφία· ἀπεναντίας, ἡ δημοτικὴ, σώζοντας πολλὴ ἀπ' αὐτὴ τὴ δύναμη στὴν ποιητικὴν ἔκφραση, εἶναι ἀπὸ φυσικοῦ πιά ἀναλυτικὴ στὴν κοινὴ καὶ στὴν πεζογραφικὴ συνεπῶς ἔκφραση. Ἡ ἴδια ἡ πορεία τῆς γλώσσας, πὸν ἀπὸ τὴ σύνθεση τραβάει σταθερὰ στὴν ἀνάλυση, ἐξασθένησε τὴν τόσο θαυμάσια ἀνεπτυγμένη στὸς Ἕλληνες δξύτητα καὶ ἀναλυτικότητα τοῦ πνεύματος, πὸν ἔπαιρνε τὸ σύνθετο σὰ συνεπτυγμένη ἔκφραση μιᾶς σύνθεσης ἰδεῶν καὶ ξεχώριζε καθαρὰ καθεμιὰ. Φέρνω ἕνα μόνο παράδειγμα, τοῦ Θουκυδίδη τὸ ἀντεπεξίεναι⁽¹⁾. Πῶς θ' ἀποδοθῆ τὸ θαῦμα τοῦτο τῆς σύνθεσης στὴ δημοτικὴ; Ἡ καθαρύουσα ἔχει φτιάξει τὸ «ἀντεπεξέρχομαι» πὸν ἀντιστοιχεῖ ὀλοτέλα καὶ πὸν ἀπὸ μιὰ κατάχρηση πέρασε στὴ δημοτικὴ· μὰ τὸ λέμε κι' αὐτὸ καὶ τὰ ὀμοιά του· σὰν τοῦτους συμβατικoύς, πὸν ἐκφράζουν μεταφορικὰ μιὰ ἰδέα ἀόριστη· ἐνῶ στὸ ὕφος τοῦ ἀρχαίου συγγραφέα διακρίνουμε στὴ λέξη καὶ τίς τέσσερις ἰδέες πὸν ἐκφράζει. Ἡ καθαρὸλογη δημοτικὴ εἶναι ὑποχρεωμένη νὰ ἀναλύει, ἀναλύοντας ὀμως διασπᾶ καὶ καταστρέφει τὸ ὕφος τοῦ πρωτοτύπου.

γ) Πάνω σ' ἕναν κοινὸ τύπο ἔκφρασης, πὸν ἀποτελεῖ σὰ νὰ ποῦμε τὸ ὑπέδαφος τοῦ ὕφους κάθε συγγραφέα, σχηματίστηκαν ἀναρίθμητα σχήματα πὸν κάθε συγγραφέας τὰ μεταχειρίζεται ὅσο μπορεῖ πὸν προσωπικά. Ἐλάχιστα ἀπ' αὐτὰ εἶναι ἱκανὴ νὰ ἀποδώσει ἡ δημοτικὴ, γιὰτὶ μὲ τὰ χρόνια ἔχασε ἡ γλῶσσα μεγάλο μέρος ἀπὸ τὸν πλοῦτο τοῦ τυπικοῦ της, καὶ συντακτικὰ σχήματα καὶ τοὺς ἀντιθετικoύς συνδέσμους καὶ τίς περισσότερες ἐγκλίσεις καὶ τοὺς περισσότερους χρόνους τῶν ἐγκλίσεων πὸν τῆς ἔμειναν καὶ τὸ πλήθος τῶν μορίων, ἀσήμαντων βέβαια λέξεων, μὰ πὸν μ' αὐτὲς οἱ Ἕλληνες ἔδιναν θαυμαστὴν εὐστροφία στὸ λόγο τους.

ΠΑΝΑΓΗΣ Γ. ΛΕΚΑΤΣΑΣ

(1) Συνθέτει τέσσερις καθαρὰ χωριστὲς ἔννοιες: α') ἔναι = μεταβαίνειν· β') ἐξίεναι = μεταβαίνειν ἐξω τοῦ στρατοπέδου· γ') ἐπεξίεναι = μεταβαίνειν ἐξω τοῦ στρατοπέδου πρὸς ἐπίθεσιν· δ') ἀντεπεξίεναι = μεταβαίνειν ἐξω τοῦ στρατοπέδου πρὸς ἐπίθεσιν εἰς ἀπάντησιν ἐχθρικής ἐπιθέσεως.